SIRDARYO VILOYATI – O'ZIGA XOS TURISTIK OBYEKT SIFATIDA

Musurmanov Nurbek Ummatqul o'gli
Guliston Davlat Universiteti, O'zbekiston
https://doi.org/10.5281/zenodo.7184986

Annotation

It will be devoted to the geographical aspects of the development of the tourism industry in Syrdarya region, which is developing rapidly in the world, including Uzbekistan. It reveals some scientific bases and geographical features of Tourism. It is noted that the Syrdarya region should be viewed as a kind of tourist object. In the preparation of highly qualified personnel for the development of tourism in the region, the state of tourism education at Gulistan State University was analyzed and methodological aspects of its improvement were proposed.

Keywords.Tourism, Tourism Development, recreational tourism, tourists, sports adventure, exotic, ecological.

Annotatsiya. Dunyo bo'yicha, jumladan, O'zbekistonda jadal suratlarda rivojlanib borayotgan turizm industriyasini Sirdaryo viloyatida rivojlantirishning geografik jihatlariga bag'ishlanadi. Unda turizmning ayrim ilmiy asoslari va geografik xususiyatlari ochib berilgan. Sirdaryo viloyatini o'ziga xos turistik obyekt sifatida qarash kerakligi yoritilgan. Viloyatda turizmni rivojlantirish uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlashda Guliston Davlat universitetida turizmga doir ta`lim holati tahlil qilingan va uni takomillashtirishning metodik jihatlari taklif etilgan.

Kalitso'zlar Turizm, turizmni rivojlantirish, rekreatsion turizm, sayyohlar, sport sarguzashtlari, ekzotik, ekologik.

Аннотация.Он будет посвящен географическим аспектам развития быстро развивающейся индустрии туризма в Сырдарьинской области по всему миру, в том числе в Узбекистане. В нем раскрываются некоторые научные основы и географические особенности туризма. Освещается необходимость рассматривать Сырдарьинскую область как своеобразный туристический объект. При подготовке высококвалифицированных кадров для развития туризма в области в Гулистанском государственном университете проанализировано состояние образования в области туризма и предложены методические аспекты его совершенствования.

Ключевыеслова.Туризм, развитие туризма, рекреационный туризм, туризм туристический, спортивно-приключенческий, экзотический, экологический.

Sirdaryo viloyati 1963-yil 16-fevralda tashkil etilgan O‘zbekiston Respublikasi tarkibidagi viloyat. Shimoldan Qozog‘iston Respublikasi, sharqdan Toshkent viloyati, janubdan Tojikiston Respublikasi va g‘arbdan Jizzax viloyatlari bilan chegaradosh. Relefi asosan to‘lqinsimon tekislik bo‘lib, janubdan shimoli-g‘arbga pasayib boradi. Mirzacho‘l dashtining bir qismi viloyat hududiga kiradi. Absolyut balandligi shimolda 230 m, markaziy qismida 400–450 m, janub va janubi-g‘arbda 600–650 m. Sharqida keng Sirdaryo vodiysi joylashgan (2.1.1-rasm).

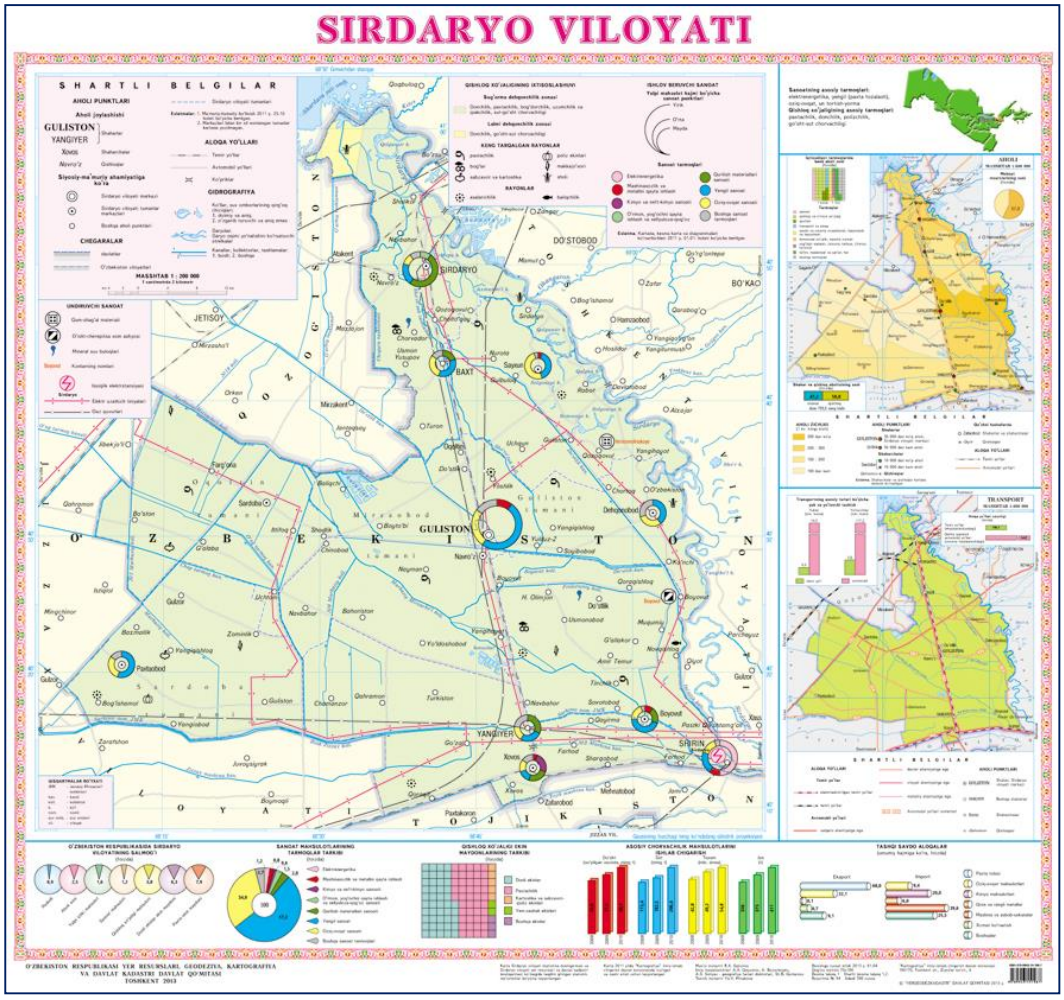

2.1.1-rasm. Sirdaryo viloyati ijtimoiy-iqtisodiy xaritasi

Viloyat hududining maydoni 4,3 ming km² ni tashkil etadi. Ma`muriy markazi Guliston shahri. Aholi soni 829,9 ming kishidan ortiq (01.01.2019 yil). Ma`muriy tuzilishi 8 ta tuman, 5 ta shahar va 25 ta shaharchadan iborat. Yirik shaharlari: Guliston, Yangiyer, Sirdaryo, Shirin.

Viloyat tarixi. Sirdaryo vohasi qadimdan muhim geografik hudud bo‘lib, bu yerdan So‘g‘d, Choch, Farg‘onani bog‘lovchi yo‘llar kesishmasi o‘tgan. Viloyat hududidagi eng qadimgi aholi manzilgohlari sug‘orish uchun qulay bo‘lgan daryo va soy bo‘ylarida paydo bo‘lgan. Dastlabki aholi viloyat hududidagi

Xo‘jamushkentsoy, Sho‘rbuloqsoy, Mo‘g‘olsoy, Tog‘obsoy, Sarmichsoy, Sirdaryo bo‘ylarida istiqomat qilgan. Arxeologik tadqiqotlar dastlabki dehqonchilik manzilgohlari Xo‘jamushkentsoy va Sho‘rbuloqsoy bo‘ylarida bundan 3000 yil oldin paydo bo‘lganligi haqida guvohlik beradi. Bu tabiiy, chunki yuqoridagi soylar sersuv, ularning atrofidagi yerlar unumdor bo‘lgan.

Sho‘rbuloqsoy bo‘yida joylashgan yodgorliklar ichida eng qadimgilari Eski Xovos va Nurtepa yodgorliklari hisoblanadi. Ular miloddan avvalgi 1-ming yillik o‘rtalarida qad ko‘taradi.

Sirdaryo viloyati hududida arab geograflari tomonidan eslatib o‘tilgan ikkita manzilgoh bor. Bu Sabat va Xovosdir. Xovos shu nomdagi rustakning markazi bo‘lgan. Yozma manbalarda u haqida ma`lumotlar deyarli uchramaydi. Arab geograflari esa uni faqat karvon yo‘llari chorrahasidagi manzilgoh sifatida tilga olishadi. Ibn Xavqal Xovos yo‘li haqida,– «Agarda kim Zomindan Xo‘jandga Xovos yo‘lidan bormoqchi bo‘lsa, uning yo‘lida Kurkat uchraydi»,–degan ma`lumot qoldirgan. V.V.Bartold esa Chirchiq vodiysiga ikkita yo‘l olib borganligi, biri Xovosdan, ikkinchisi Jizzaxdan, deb yozadi. Xovosning Ustrushona shaharlari qatori tilga olinmaganligi, o‘sha davrda u qishloq bo‘lganligidan dalolat beradi.

XI asr boshida Xovos haqidagi Somoniylar sulolasining so‘nggi vakili Muntasir (Abu Ibrohim Ismoil Ibn Nuh) va qoraxoniylar eloqi orasida bo‘lgan jang bilan bog‘langan holda gapiriladi. Yoqutning yozishicha (XIII asr) «Xovos – Ustrushonadagi qishloq».

Sirdaryo viloyatining shimoliy sharqida Shosh va Ustrushona chegarasida yana bir o‘rta asrlar davriga oid shahar bo‘lgan. U yozma manbalarda tilga olinmaydi. Uning qoldiqlari Nurota yodgorligidir. Bu erdan topilgan bo‘yoqlangan sopol idishlar uning SHosh bilan aloqalari rivojlanganligidan dalolat beradi. Ularda SHosh sopolchilik maktabining ta’siri ko‘rinadi. Bundan tashqari, unda topilgan numizmatik topilmalar SHoshda chiqarilgan. Boshqa tomondan esa Ustrushona materiallari bilan aloqalari ko‘rinadi, jumladan, Kultepaning somoniylar davri kompleksi bilan (Sabat) Sabatdan Xovos orqali Shoshga olib boradigan yo‘l Nurotadan o‘tgan.

Hozirgi kunda Nurota yodgorligidan arkning qismi saqlanib qolgan, xolos. Movarounnahrda janubiy viloyatlarni shimoliy viloyatlar bilan bog‘lab turgan serqatnov karvon yo‘li joylashganligi sababli, shahar gullab yashnagan. Ibn Xo‘rdodbehning yozishicha bu yo‘l Xovosdan Ash-shosh daryosi qirg‘og‘igacha 9 farsah, so‘ngra ko‘prikdan Banokatga o‘tiladi», deb arab geograflari tomonidan eslatib o‘tiladi.

Viloyat tarixi haqida guvohlik beruvchi yodgorliklardan biri Sardoba tumani hududida joylashgan Sardoba yodgorligidir. Sardoba forscha (sard – sovuq, zah hamda ob –suv) «muzdek suv» degan ma`noni anglatadi. Sardobalar karvon yo'llarida qurilgan va ipak yo'ladagi karvonlarni suvga bo'lgan ehtiyojini qondirgan. Ular hanuzgacha o'z jozibadorligini yo'qotmagan va ichki hamda tashqi turizmni rivojlantirishning asosiy obyektlaridan hisoblanadi (2.1.2-rasm). O'tgan asr tarixchilarining yozishicha, yog'ochli sardobasi yaqinida karvonsaroy hamda bog'-rog'lar bo'lgan. Sardoba gumbazsimon ko'rinishga ega. U nihoyatda sifatli g'ishtdan qurilgan. G'ishtlar kvadrat shaklida bo'lib, ularning hajmi 25x25x5sm dir. Gumbazning ichki diametri 15 metr, balandligi 12 metrni tashkil etadi. Ichki qismida 2 metr balandlikda yopiq, uyasimon tuynuklar joylashgan. O'tgan asrda sardoba ichida Evropaliklar tomonidan quduq qazilgan. Ushbu quduqning devorlari yog'och bilan o'ralgan. Sardoba devorining qalinligi pastki qismida 1,5 metrni tashkil etsa, yuqoriga ko'tarilgan sari yupqalashib boradi. Eng yuqori qismida uning qalinligi bir g'isht ko'rinishida bo'ladi. Suvning aynib qolmasligi uchun sardobada uchta maxsus ventilyasion tuynuklar o'rnatilgan. Gumbazning yuqori qismi ham shu maqsadda ochiq qoldirilgan. Shu sababli ham sardoba suvi muzdek, toza va tiniq bo'lgan.

2.1.2-rasm. Sirdaryo viloyatidagi sardobalarda o'tkazilayotgan an'anaviy turistik bayramlar

Viloyatda erni kompleks o'zlashtirish ilk bor XX asrning 50-yillarda amalga oshirilgan. Asrlar davomida kimsasiz, to'qay va butazorlardan iborat Mirzacho'l hududida o'zlashtirish ishlari natijasida obod shahar va qishloqlar, sug'orish inshootlari, ishlab chiqarish korxonalari va hokazolar bunyod etildi.

Respublikamiz mustaqillikka erishganidan so‘ng Sirdaryo viloyatida iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda muhim o‘zgarishlar ro‘y berdi. Viloyat hududidan «Toshkent-Termiz» Katta O‘zbek Trakti o‘tgan. Mustaqillik yillarida viloyatda qurilish, shahar va qishloqlarni obodonlashtirish borasida muhim ishlar amalga oshirildi. Mustaqillik bosh maydonining rekonstruksiyasi, Xotira maydoni, Markaziy va tijorat banklari binolari, Birja va Biznes markazlari, "Ma’naviyat va ma’rifat” markazi, "Kemping” tipidagi majmua, zamonaviy vokzal, ko‘p qavatli turar-joy binolari, "Alpomish” sport saroyi, Boks saroyi, Markaziy o‘yingoh, Suzish havzasi va boshqa sport komplekslari bunyod etildi.

Viloyat tabiati: Sirdaryo viloyati O‘zbekistonning sharqiy qismida joylashgan bo‘lib, Sirdaryoning chap qorg‘og‘idan boshlanuvchi Mirzacho‘lning kattagina maydonni egallagan.

Bugungi kunda Mirzacho‘lning tabiiy holati hisobga olinadigan bo‘lsa, uni cho‘l deyish noto‘g‘ri bo‘ladi. Aslida u bahorda unib chiqib, yozda qurib qoladigan turli-tuman o‘simliklar o‘suvchi gil tuproqli pasttekislikdir. Uning ba`zi joylarida qamishzor va taroqsimon bargli o‘simliklar uchraydi. Bahor va yoz oylarida, ayniqsa, janubi-sharqiy qismida tez-tez yoqimsiz garmsel shamoli esib turadi.

Olis o‘tmishda hozirgi Sirdaryo viloyati hududidan, ya`ni Mirzacho‘l orqali Buyuk ipak yo‘li, savdogarlarning karvon yo‘llari o‘tgan. Poyonsiz cho‘lda sayg‘oqlar poda-poda bo‘lib yurgan. O‘sha paytlarda ota-bobolarimiz cho‘l sharoitda qanday yashashni, karvonlar uchun poyonsiz kengliklarda to‘xtab o‘tish, hordiq chiqarish maskanlari bunyod etishni yaxshi bilganlar. Buning uchun irrigatsiyaning o‘ta noyob usullari qo‘lanilganki, endilikda sardoba deb ataluvchi bunday tabiiy-madaniy va me’morchilik durdonalaridan ba’zilari viloyat hududida yaxshi saqlanib qolgan. Sirdaryoliklar suv qadrini yaxshi bilganlari uchun ham muzdekkina suv oylab yaxshi saqlanadigan bunday obidalarni asrab-avaylash bilan birga viloyatdagi tumanlardan birini ham Sardoba tumani deb ataydilar.

Viloyat hududi tabiatining o‘tmishi va buguni o‘rtasida juda keskin farq bor. Chunki inson omili tufayli Mirzacho‘lga madaniy dehqonchilik jadal sur’atlarda kirib kelgani uning tabiati bioxilma-xilligiga har tomonlama ta’sir ko‘rsatdi. Bir paytlar poyonsiz kengliklarda o‘sib yotgan cho‘lning yovvoyi o‘simliklari bugun o‘z o‘rnini madaniy o‘simliklarga bo‘shatib berdi. Paxtachilik, g‘allachilik, bog‘dorchilik va uzumchilik, sabzavotchilikda juda katta yutuqlar qo‘lga kiritilib, endilikda Sirdaryoda etishtirilayotgan poliz mahsulotlarining dovrug‘i mamlakatimiz tashqarisida ham ma’lum va mashhurdir. Bu o‘rinda ayniqsa

«qovun sayli» tashqi turizm koʻrsatkichlarini keskin ravishda oshrishga xizmat qiladigan an`analaridan biridir (2.1.3-rasm).

2.1.3-rasm. Sirdaryo viloyatida «qovun sayli» bayrami

Viloyatning umumiy maydoni 427,6 ming gektarni tashkil etib, uning qariyb 60 foizida dehqonchilik qilinadi. Bir foizga yaqin maydoni oʻrmonzorlardan iborat boʻlsa, 5 foiz hududini yaylov tashkil qiladi[1].

Viloyat hududida qish qattiq kelmaydi. SHunday boʻlsada, ba'zi holatlarda harorat -34 darajagacha tushishi mumkin. Yozi esa quruq va issiq boʻlib, harorat +42+45 darajagacha koʻtariladi.

Suv zaxiralari cheklangan boʻlib, viloyatning asosiy obi hayot manbai Sirdaryo va undan poyonsiz tekisliklar orqali oʻtgan sun`iy kanallar hisoblanadi. Bundan tashqari viloyat hududida bir qator koʻllar va sun`iy suv havzalari mavjud, ularda 20 xildan ziyod baliq etishtiriladi.

Viloyat hududida 10 ga yaqin zilol suvli tabiiy buloq ham roʻyxatga olingan boʻlib, ulardan Xoʻjamushkent, Sagʻanoq, Sarmich, Tojikiston Respublikasi chegarasiga yaqin joydagi Oʻratepa buloqlari alohida oʻrin tutadi.

Viloyat hududida bitta muhofaza etiladigan hudud mavjud. U ham boʻlsa, Sirdaryo boʻyidagi toʻqayzorlarda 1995-yili tashkil etilgan va noyob yovvoyi qushlarni koʻpaytirishga ixtisoslashgan "Sayxun" xoʻjaligidir. Xoʻjalik faoliyati yovvoyi oʻrdak va gʻozlarni koʻpaytirishdan tashqari 382 gektar maydondagi toʻqayzorlarni ham asl holatda saqlab qolishga yoʻnaltirilgandir. Bu yerda Oʻzbekiston Respublikasi "Qizil kitobi"ga kiritilgan 30 xildan ortiq daraxt va

[1] **Ўзбекистон табиати.** Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси, Ўзбекистон экологик ҳаракати; тузувчилар: Б.Алихонов, Т.Абдуллаев, Т.Орипов [ва бошқ.] – Т.: Chinor ENK, 2011, 276-бет.

buta, oʻsimliklar oʻsadi, dasht qora iloni, toʻngʻiz, shoqol, Sirdaryo qirgʻovuli, umuman 20 xildan ziyod yovvoyi parranda qoʻnim topgan.

Sirdaryo tumanining Qozogʻiston Respublikasi bilan chegaradosh hududlarida bahordagi toshqinlar davrida Sirdaryoning suvi toshib suvda suzuvchi qushlar uchun toʻxtab oʻtuvchi ajoyib maskanlarni hosil qiladi. Ana shu davrda bu erga oʻn minglab suvda suzuvchi qushlar hordiq chiqarish uchun qoʻnadilar. Ular orasida Oʻzbekiston Respublikasi Qizil kitobiga kiritilgan noyob qushlardan – qoshiqburun, vishildoq oqqush, pushti saqoqush, jingalak saqoqush, olaqanot, marmar churrak bor.

Sirdaryo viloyatida faqat ushbu hudud uchun xos boʻlgan va Oʻzbekiston Respublikasi Qizil kitobiga kiritilgan Maligin baliqqoʻzi, qora sirttan kabi noyob oʻsimliklar oʻsadi.

Viloyat hududida oq sazan, Turkiston moʻylabdori, koʻndalang yoʻlli boʻritish, olaqanot, ilonburgut, dasht burguti, burgut kabi Oʻzbekiston Respublikasi Qizil kitobiga kiritilgan jonzotlar yashaydi. Ulardan Bogdanov yirtqichi faqat ushbu hudud uchun xos hisoblanadi. Viloyat hududi qurilish ashyolarining kattagina zaxirasiga ega. Viloyatning Sirdaryo boʻyidagi toʻqayzorlari ekoturizmni rivojlantirish uchun juda qulaydir.

Viloyatning turistik imkoniyatlari. Bugunga kelib, turizimning hayotimizda naqadar muhim oʻrin tutib, davlat miqyosida ustuvor yoʻnalishlardan biriga aylanayotganini sohada olib borilayotgan oʻzgarishlar, qabul qilinayotgan qonunlar, turizimni rivojlantirish davlat qoʻmitasining tashkil etilishi kabi islohatlarda yaqqol koʻryapmiz.

Hozirgi kunda Sirdaryo viloyati hududida 78 ta turistik obyekt roʻyxatga olingan boʻlib, shundan 18 tasi arxeologik yodgorliklar, 15 tasi arxitektura yodgorliklari, 41 tasi monumental san`at yodgorliklari hamda 4 tasi diqqatga sazovor joylardir.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo`nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma`ruzasi. 2017-yil 14-yanvar.
2. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 2-dekabr «Oʻzbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta`minlash chora-tadbirlari toʻgʻrisida»gi PF-4861-son farmoni.
3. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 4-oktabrdagi «Moddiy madaniy merosning koʻchmas mulk ob'ektlari milliy roʻyxatini tasdiqlash toʻgʻrisida» 846-sonli qaroriga 1-ilova

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611 Farmoni.
5. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 18-iyundagi Turizm to‘g‘risidagi qonuni.
6. Birjakov M. B. Vvedenie v turizm: izd. 9-e, pererab. i dop. SPb.: Izdatelskiy dom «Gerda», 2007. – 576 s.
7. Bogdanov YU.V. Razvitie industrii turizma kak faktor sotsialno-ekonomicheskogo rosta regiona (na primere Sankt-Peterburga i Leningradskoy oblasti) Avtoreferat diss. .. kan.ekon.n. Cankt-peterburg – 2004. 28 s.
8. Выstrov S.A., Voronsova M.G. Turizm: makroekonomika i mikroekonomika. SPb.: Izdatelskiy dom Gerda, 2008.
9. Travel & Tourism Economic Impact 2019 World, [Elektron manba] http://www.wttc.org
10. UNWTO Tourizm Highlights 2015 Edition, [Elektron manba]: http://www.unwto.org
11. UNWTO Tourizm Highlights 2019 Edition, [Elektron manba]: http://www.unwto.org
12. https://lex.uz/docs/4474527
13. https://uzanalytics.com/iqtisodi%D0%B5t/6667/
14. https://www.sirstat.uz/uz/432-analiticheskie-materialy-uz/2022-o-zbekiston-respublikasida-turizm-va-dam-olish-sohasi-rivojlanishining-asosiy-ko-rsatkichlari
15. https://www.stat.uz/uz/rasmiy-statistika/social-protection-2
https://www.uznature.uz